

УДК 342.9

Аліна Чорна,

канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри правового забезпечення господарської діяльності
факультету № 6
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті досліджено підходи вчених до визначення понять «правове регулювання» та «адміністративно-правове регулювання». Наголошено, що підприємництво не може самостійно вирішувати складні регіональні проблеми, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших неринкових факторів. Для їх вирішення потрібне втручання держави, її відповідна регіональна політика.

Ключові слова: підприємницька діяльність, правове регулювання, адміністративно-правове регулювання.

Постановка проблеми. На даному етапі становлення та розвитку ринкової системи господарювання в Україні особливого значення набуває формування та розвиток підприємницької діяльності, оскільки саме підприємництво є двигуном економічного і соціального розвитку суспільства. Підприємницька діяльність дає стимул до високої продуктивності праці, отримання прибутку і зрештою кращого задоволення суспільних потреб. Розвиток підприємництва визначається станом і рівнем ринкових відносин і, насамперед, наявністю необхідних умов для свободи приватного сектора в економіці. Таким чином, підприємницька діяльність стає невід'ємним атрибутом ринкового господарства.

З економічної точки зору підприємницька діяльність сприяє залученню великих грошових коштів у різні галузі народного господарства, що сприяє розвитку національної економіки в цілому. Активні учасники підприємницької діяльності є найбільшими й основними платниками податків. Не можна не відзначити й соціальний ефект підприємництва, оскільки широка мережа малих і середніх підприємств сприяє створенню чисельних робочих місць. Погоджуємося з думкою відомого американського економіста П. Друкера: «Підприємництво в суспільстві так само необхідні, як і в економіці; в установах сфери обслуговування – так само, як на промислових підприємствах. Підприємницька діяльність не плануються, а орієнтуються на певну сприятливу можливість або певну потребу [1]. Саме тому від ефективного правового регулювання підприємницької діяльності значною мірою залежить благополуччя країни в цілому.

Стан дослідження. Дослідженню проблематики правового регулювання підприємницької діяльності приділялась увага у наукових роботах таких учених: Н. В. Воротіна, Н. О. Саніахметова, З. С. Варналі, В. М. Селиванова, Ю. П. Битяка, С. С. Вітвіцького, О. П. Віхрова, В. М. Гарашука, А. С. Григоренко, Н. І. Дяченко, С. Т. Кадькаленко та інших. Проте більш глибокого та детального дослідження потребує дослідження підприємницької діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

дження підприємницької діяльності як об'єкта адміністративно-правового регулювання.

Мета статті – дослідити стан адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. У ринковій економіці функції держави та підприємницької діяльності розмежовані. У сфері державного регулювання перебувають загальні умови відтворення, економічне середовище діяльності підприємств, але аж ніяк не сама ця діяльність. Новітня світова історія не знає жодного прикладу високорозвинутої економіки без ринку, без підприємництва. Разом із тим немає і не може бути ефективною ринкової економіки без активної регулюючої ролі держави. Головне завдання держави – всебічне стимулювання активності у сфері виробництва, створення сприятливих умов для підприємництва, а також забезпечення зайнятості населення, соціальна опіка найбільш вразливих верств суспільства, тобто забезпечити своїм громадянам гідний рівень життя [2]. Тому роль держави в економічному житті суспільства сьогодні значно посилюється. Це виявляється у розробленні системи нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання ринку, підприємництва, а також митних правил, банківської діяльності, цін і заробітної плати, соціального захисту населення. Таким чином, значна роль у регулюванні підприємницької діяльності належить саме правовому регулюванню, оскільки підприємництво є сферою взаємодії держави з ринком.

Правове регулювання підприємницької діяльності, перш за все, здійснюється в цілях забезпечення необхідних зовнішніх умов для її здійснення [3, ст. 15]. Так, наприклад, В. М. Сиріх зазначає, що регулювання – це «діяльність держави і суспільства, яка здійснюється у процесі підготовки і прийняття норм права, їх реалізації у конкретних відносинах і застосування державного примусу до правопорушників з метою досягнення стабільного правопорядку у суспільстві» [4, с. 133; 5]. Заслуговує на увагу і думка В. М. Корельського і В. Д. Перевалова,

що правове регулювання – це цілеспрямований вплив на поведінку людей і суспільних відносин за допомогою правових (юридичних) засобів [6, с. 257]. Для більш повного та якісного розуміння поняття «правове регулювання» необхідно визначити його ознаки. Так деякі автори виділяють такі ознаки правового регулювання: є різновидом соціального регулювання; здійснюється громадянським суспільством або державою; має нормативно-результативний характер – здійснюється за допомогою цілісної системи правових засобів, що забезпечують втілення в життя норм права для досягнення необхідної мети (результату); має організаційний характер – за допомогою правового регулювання відносини між суб'єктами набувають певної правової форми (в нормах права закріплюється міра можливої або реальної поведінки); має цілеспрямований характер – спрямоване на задоволення прав, свобод, законних інтересів суб'єктів права; має конкретний характер – завжди пов'язане з реальними (конкретними) відносинами [6, с. 271]. Зауважимо, що велике значення у регулюванні підприємницької діяльності має адміністративно-правове регулювання.

Переходячи до розгляду адміністративно-правового регулювання та враховуючи предмет і методи галузі адміністративного права, відзначимо, що адміністративно-правове регулювання є спеціально-юридичним механізмом впливу адміністративного права на поведінку і діяльність його суб'єктів та об'єктів. Унаслідок адміністративно-правової регламентації формується юридична основа, визначаються зафіксовані в правових величинах орієнтири для організації діяльності учасників адміністративно-правових відносин на досягнення фактичних завдань адміністративного права [7, с. 113-114]. До сфери адміністративно-правового регулювання входять відносини, які відображають: індивідуальні публічні потреби фізичних і юридичних осіб; третіх осіб, права та свободи яких порушуються першими; загальний публічний інтерес держави й Українського народу в цілому; які реалізують імперативно-владну компетенцію публічної адміністрації та взаємні публічні інтереси всіх невіддільних учасників адміністративно-правових відносин, кожний з яких має йти на певний утилек свій інтересів задля задоволення інтересів іншого; які потребують дотримання певних установлених державою в адміністративно-правових нормах правил [7, с. 115]. Існує й інша думка: так, В. К. Шкарупа відзначає, що адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства і держави. За допомогою адміністративно-правового регулювання відносини між суб'єктами адміністративного права набувають певної правової форми [8, с. 323]. У свою чергу О. П. Рябенко стверджує, що адміністративно-правове регулювання – це діяльність, яка складається із послідовно

змінюючих одне одного в певному порядку дій. Регулювання здійснюється за певною процедурою, яка також розглядається як форма щодо змісту цієї діяльності. Тому існують процесуальні форми регулювання. Від того, наскільки чіткою є процедура і наскільки точно її дотримуються, здебільшого залежить зміст рішень, прийнятих органами адміністративно-правового регулювання [9; 10]. Але ми вважаємо, що найбільш точно визначення адміністративно-правового регулювання надає П. М. Павлика. Автор вважає, що адміністративно-правове регулювання – це особливий вид правового регулювання, специфічність якого визначається об'єктом впливу, тобто відносинами, що регулюються адміністративним правом, зумовлені особливостями його норм. Особливістю адміністративного права, на відміну від інших галузей права, є те, що воно часто регулює порядок застосування норм інших галузей права, зокрема конституційного права [11, с. 92]. Таким чином, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності – це сукупність правових засобів, а також процесів і станів, які настають у вольових суспільних відносинах, що стосуються підприємницької діяльності, в результаті впливу на них адміністративно-правових норм.

Як і будь-який інший вид правового регулювання, адміністративно-правове регулювання також має свої об'єкти, на які спрямовано цей регулюючий вплив. У філософському трактуванні «об'єкт» – це те, що існує поза нами і незалежно від нашої свідомості. Сучасний словник іншомовних слів дає нам більш конкретне поняття об'єкта (лат. *objectum* – «предмет») – як предмета, явища, на яке спрямована певна діяльність людини [12, с. 464]. Також об'єкт – це те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Об'єкт права теж пізнається, але на відміну від об'єкта філософського він сам може призводити до відповідних змін в оточуючому, об'єктивному світі. На відміну від об'єкта у філософії, об'єкт права виконує мобільну, активну роль [13]. Об'єктом адміністративно-правових відносин є поведінка учасників управлінських відносин (дії, утримання від дій). Адміністративне право має велику кількість об'єктів, до яких також належить і підприємницька діяльність.

Що ж стосується регулювання підприємництва, то зауважимо, що процес адміністративно-правового регулювання підприємництва в історії незалежної України був започаткований із прийняттям перших, так званих «підприємницьких» законів: «Про підприємництво», «Про власність», «Про підприємства в Україні», які вже втратили чинність, в Україні остаточно було оголошено перехід до нового соціально-економічного курсу ринкових перетворень, де підприємцям відводилася почесна та видатна роль [8].

Під адміністративно-правовим регулюванням слід розуміти один із видів регулюючого впливу на суспільні відносини у сфері підприємницької діяльності, що здійснюється уповноваженими органами публічної адміністрації за допомогою багатоманітного, норма-

тивно закріпленого інструментарію – методів та засобів. Вона фактично означає відмову від командних методів вирішення господарських завдань. Ці методи здатні забезпечити тільки тимчасовий комерційний успіх, який потім перекривається значними економічними витратами. Тому держава через систему законодавства, фінансово-кредитні важелі може лише здійснювати економічне регулювання підприємницької діяльності, але не втручатись у неї. Отже, адміністративно-правове регулювання повинне бути спрямоване, перш за все, на створення сприятливих зовнішніх умов для здійснення підприємницької діяльності. Завдання державних органів полягає у встановленні загальних для всіх учасників підприємницької діяльності умов з метою забезпечення її суспільної ефективності та в нагляді за дотриманням цього режиму.

Важливу роль в адміністративно-правовому регулюванні підприємницької діяльності відіграють такі засоби регулювання, як: державна реєстрація, державне замовлення, стандартизація та сертифікація ліцензування, квотування та ін. Метою державної реєстрації підприємства є облік, накопичення і контроль відомостей про суб'єктів підприємницької діяльності. Державна реєстрація підприємства – це засвідчення фактів створення або припинення юридичної особи, засвідчення факту набуття або позбавлення статусу підприємця фізичної особи, а також вчинення інших реєстраційних дій шляхом внесення відповідних записів до Єдиного державного реєстру [14]. Державна реєстрація є обов'язковою передумовою початку здійснення господарської діяльності. Відсутність державної реєстрації викликає притягнення відповідних посадових осіб до адміністративної (ст. 164 Кодексу про адміністративні правопорушення [15, ст. 164]) та в певних випадках до кримінальної (ст. 201 Кримінального кодексу [16]) відповідальності. Державне замовлення – це узаконений доступ компаній до заздалегідь сплачених за рахунок бюджету результатів досягнень науки і техніки на тих напрямках, де приватні фірми бояться вкладати свої засоби, із задоволенням перекладаючи відповідальність на плечі платників податків [17, с. 207]. Стандартизація та сертифікація – це необхідні заходи, які пов'язані з встановленням мінімальних вимог до певних небезпечних засобів. Стандартизація – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [18]. У свою чергу сертифікація – діяльність уповноважених органів із підтвердження відповідності товару (роботи, послуги) обов'язковим вимогам стандарту і видачі документа відповідності [19]. Зауважимо, що застосування окремих видів засобів державного регулювання, а саме умови, обсяги, господарської діяльності, визначаються Господарським Кодексом, Законами України, а також програмами економічного і соціального розвитку. Встановлення та скасування пільг

і переваг у господарській діяльності здійснюються відповідно до вищевказаного кодексу та інших законів.

Важливу роль в адміністративно-правовому регулюванні підприємництва відіграє ліцензування підприємницької діяльності. У Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» відзначено, що ліцензування – видача, переоформлення та анулювання ліцензій, видача дублікатів ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контроль за додержанням ліцензіатами ліцензійних умов, видача розпоряджень про усунення порушень ліцензійних умов, а також розпоряджень про усунення порушень законодавства у сфері ліцензування [20, ст. 1]. Ліцензія – документ державного зразка, який засвідчує право ліцензіата на провадження зазначеного в ньому виду господарської діяльності протягом визначеного строку у разі його встановлення Кабінетом Міністрів України за умови виконання ліцензійних умов [20]. Протягом усього строку дії ліцензії суб'єкт підприємництва зобов'язаний дотримуватися ліцензійних умов здійснення певного виду підприємницької діяльності. Ліцензійні умови є нормативно-правовим актом, положення якого встановлюють кваліфікаційні, організаційні, технологічні та інші вимоги для провадження певного виду підприємницької діяльності. Головним завданням ліцензування є захист економічних та інших інтересів держави, її громадян шляхом встановлення з боку держави певних умов і правил здійснення окремих видів підприємницької діяльності [20].

Підприємницька діяльність може регулюватися нормативно-правовими актами шляхом певних обмежень, а саме шляхом здійснення квотування підприємницької діяльності на підставі ст. 14 Господарського кодексу Господарського кодексу України та інших актів законодавства, зокрема Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року. Під квотуванням розуміється встановлення граничних обсягів (квот) виробництва чи обігу певних товарів і послуг [21]. Порядок квотування виробництва та (або) обігу, а також розподілу квот встановлюється Кабінетом Міністрів України відповідно до закону. Нині квотування як спеціальна умова здійснення підприємництва застосовується у зовнішньоекономічній діяльності. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» в Україні може запроваджуватися режим квотування експорту та імпорту. Квотування експорту та імпорту запроваджуються Україною самостійно в особі її державних органів у випадках, передбачених законом [21].

Таким чином, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності опосередковується чотирма основними напрямками, яким відповідають відповідні правові блоки [22, с. 128]. Перший блок регулює легалізацію діяльності підприємців, які відкривають власний бізнес, та управління відокремленим

майном, організацію роботи (у разі, якщо вони мають працівників). Другий блок регулює так звані «вертикальні» відносини між суб'єктами підприємницької діяльності з одного боку, органами публічної влади – з іншого [23, с. 128]. Третій блок опосередковує відносини «по діагоналі» між підприємцем з банками та іншими кредитними установами щодо залучення додаткових коштів. Четвертий блок регулює відносини підприємців з іншими учасниками господарських відносин, тобто «горизонтальні» відносини зі своїми партнерами по економічній діяльності, зокрема постачальниками, клієнтами, споживачами, перевізниками тощо [22, с. 129].

Висновок

Отже, адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності має велике значення для держави. Адже підприємництво, як і ринкова економіка, не має природженого імунітету проти монополізму, інфляції та спадів ділової активності. Якщо держава залишається байдужою, ці процеси починають прогресувати, завдаючи чималих економічних і соціальних збитків. Підприємництво також не може самостійно вирішувати складні регіональні проблеми, що виникають під впливом історичних, національних, демографічних та інших неринкових факторів. Для їх вирішення потрібне втручання держави, її відповідна регіональна політика.

Таким чином, без втручання держави, без державного регулювання підприємництво ніколи не зможе зробити виробництво економічно безпечним, гарантувати реалізацію соціально-економічних прав людини, вирівняти структурні та регіональні диспропорції та ін. Незважаючи на досить розгалужену структуру, система заходів державного регулювання підприємницької діяльності має переважно обмежений та декларативний характер. Зокрема, реалізація різних програм державної підтримки в цьому напрямі не спирається на реальні механізми, а обмежується вирішенням окремих поточних завдань. Немає стратегії розвитку підприємництва, що знижує дієвість багатьох нормативних актів.

Список використаних джерел:

1. Грищенко М.Ф. Предпринимательская деятельность : учебное пособие : в 2-х ч. / Грищенко М.Ф., Дудич З.З., Ивуть Р.Б., Прохоренко И.Д., Темичев А.М. [и др.]. – Мн.: БГПА, 1995. – Часть 1. Организационные основы. – 228 с
2. Основы предпринимательства : учебное пособие / [Э.М. Гайнутдинов, Р.Б. Ивуть, Л.И. Поддеринова и др.]; под общ. ред. Э.М. Гайнутдинова. – Мн.: Выш. шк., 2000. – 182 с
3. Про підприємництво : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3505-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063502.html
4. Теория государства и права : учебник / под ред. В.К. Бабаева. – М.: Юрист, 2002. – 259 с.
5. Подорожній Є.Ю. Правове регулювання конкурентоспроможності працівників органів внутрішніх справ України : дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / Є.Ю. Подорожній ; Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010.
6. Теория государства и права / под ред. В.М. Корельского и В.Д. Первалова. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1988. – 570 с.
7. Теория держави і права : навчальний посібник / авт.-упоряд. В. В. Галуцько, Г. О. Пономаренко, В. К. Шкарупа ; за заг. ред. В.К.Шкарупи. – Херсон: ХІОІ ХНУВС, 2007. – С. 280.
8. Адміністративне право України : підручник : у 2-х т. / В.В. Галуцько, В.І. Олефір, Ю.В. Гридасов, А.А. Іванищук, С.О. Короєд. – Херсон: ХМД, 2013. – Т.1 Загальне адміністративне право. Академічний курс. – 396 с.
9. Рябченко О. Зміст державного регулювання господарської діяльності / О. Рябченко // Право України. – 2006. – № 1. – С. 81–84.
10. Минюк О. Ю. Адміністративно-правове регулювання біржової діяльності в Україні в період 1703–1990 рр. / О. Ю. Минюк // Митна справа. – 2009. – № 2. – С. 87–92.
11. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина / за ред. : І. О. Іерусалімова, І. О. Іерусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко. – К. : Знання, 2007. – 223 с.
12. Юридична енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2001. – Т. 3. – 792 с.
13. Завальна Ж. Об'єкт цивільних правовідносин / Ж. Завальна // Юридична Україна. – № 7. – С. 36–39.
14. Красовська А. Державна реєстрація як умова реалізації права на підприємництво в Україні / А. Красовська // Підприємництво, господарство та право. – 2002. – № 7. – С. 62.
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://qdpro.com.ua/document/12062>
16. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
17. Федорович В.А. США: Федеральная контрактная система и экономика: Механизм регулирования / В.А. Федорович, А.П. Патрон, В.П. Заварухин; Ин-т США и Канады. – М.: Наука, 2002. – 926 с.
18. Про стандартизацію : Закон України від 05.06.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2406-14>
19. Про ліцензування певних видів господарської діяльності : Закон України від 01.06.2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14/conv>
20. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/959-12>
21. Ямкова І.М. Адміністративно-правове регулювання підприємницької діяльності в Україні / І.М. Ямкова // матеріали конференції (м. Донецьк, 25-26 жовтня 2013 р.). – С. 127–130.
22. Козлов Ю. М. Административное право : учебник для студ. вузов, обуч. по специальности «Юриспруденция» / Ю. М. Козлов, Д. М. Овсянко, Л. Л. Попов; под ред. Л. Л. Попова. – М.: Юрист, 2002. – 697 с.

В статье исследованы взгляды юристов на понятия «правовое регулирование» и «административно-правовое регулирование». Отмечено, что предпринимательство не может самостоятельно решать сложные региональные проблемы, возникающие под влиянием исторических, национальных, демографических и других нерыночных факторов. Для их решения необходимо вмешательство государства, его соответствующая региональная политика.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, правовое регулирование, административно-правовое регулирование.

The article on monographic study levels vision of lawyers term „regulation“ and „administrative regulation“. Emphasized that business alone can not solve complex regional problems arising under the influence of historical, national, demographic and other non-market factors. For their solution requires state intervention on its regional policy.

Key words: entrepreneurship, regulation, administrative regulation.

